

Sugárut a gettó helyén

A leendő Madách-sugárut sarkán már kibontakozik az állványok közül néhány épülő ház körvonala. A pallér feltette a bokráját a legmagasabb szálfá tetejére és most már csak hetek kérdése, hogy új, hatalmas, modern palotákkal legyen gazdagabb a főváros és pár év múlva széles, egyenes utvonalak metszik át a szűk, levegőtlen gettót. Mig az ujnák örülünk, elfelejtjük a régit. Semminek az emlékezete nem mulik el olyan gyorsan, mint a régi házaké. Így vált az Orczy-ház is halványuló emlékké, amiről már az se tudja megmondani, hogy hány emeletes volt, aki egy évvel ezelőtt még naponta elment mellette...

Óránként egy arany

II. József császár uralkodott korona nélkül Magyarországon akkor, mikor Orczy László báró, a költő-generális fia felépíttette a csodaszámba menő palotáját az Országút mentén. Hogy mennyire más idők voltak azok, mint a maiak, arra vonatkozólag csak annyit kell mondani, hogy Pest szabad királyi város területén mindössze két zsidónak volt megengedve, hogy a pesti vásárokon megjelenjenek, s ha más valakinek e kettőn kívül — Liebnernek és Abelsbergnek hívták a két kiválasztottat a választott nép közül —, valami kényszerítő ok folytán éjszakára a városban kellett maradnia, ugy ezt a jogot 24 krajcár esetenkénti lerovásával válthatta meg. Vasár- és ünnepnapokon azonban nem volt szabad az utcán mutatkozniok. A kalapos király türelmi rendelete azután annyit enyhített a helyzeten, hogy egyesek személyükre nézve, mások családjukra nézve is megkapták az engedélyt a városban tartózkodásra, anélkül azonban, hogy ingatlant vehettek volna maguknak. Ez 1782-ben volt. 40 év alatt mindössze 224 zsidó család telepedett le a városban. Ezek főleg a Király-

utcában, a Két Szerecsen- és a Három Dob-utcákban ütötték fel sátorfájukat s miután általában kereskedéssel foglalkoztak, minden reggel odaáramlottak az Országút (mai Károly királyút) és a Király-utca találkozásánál képződött hatalmas szabad térre, ami az akkori periféria szélének számított. Érthető, hogy az Orczy-ház összes lakásai hamar bérelőre találtak, miután ilyen kitűnően benne feküdt az üzleti negyedben. Az utcái frónok a vagyonszám és állandó foglalkozással bíró családok laktak, míg az udvari és hátsó traktusokban azok a máról-holnapra élő, lézengő, szerencsét próbálók tanyáztak, akik nem helyeztek nagy súlyt arra, hogy a policájjal közelebbi nexust találjanak. De így is kitűnő üzlet volt ez a házépítés a nemes bárói család részére. Az a hír volt róla elterjedve, hogy óránként egy aranyat jövedelmez a gazdájának. Ha ezt nehezen hinnénk el, a tudós Schams Ferenc ur kitűnő egykori könyvében pontosan megírja, hogy 1817-ben 53.000, néhány évvel később azonban már csak 41.000 forintot jövedelmezett. Tehát valóság az, hogy minden órában 6 és fél forint keresetet biztosítottak a kaftános, felebarisnyás, sokgyerekes lakók a generális fiának és unokájának.

Két zsinagóga egy házban

De volt is minek jövedelmet hajtani. Hatalmas épület volt ez, melyben három udvar körül 142 lakoszoba volt, 37 raktár, számlálatlan üzlethelyiség és tágas pincék. Idővel valóságos központja lett ez az egész gettónak. A hatóság megengedte, hogy kóser vendéglőt nyissanak. De abban az időben ugy látszik, még a keresztények kerestek a zsidókon, mert maga az engedély évi 2050 forintjukba került; ennyit kellett a városi pénztárba kiszürkölőniök. Ezenkívül még két kővéshé szigorú hitelveken épülő vendéglő telepedett a masszív bolthajtások alá.

Két zsinagóga is volt ugyanebben a házban: egyikben németül prédikáltak, másikban jiddis zsargonban. 1814-ben ugyanitt nyílt meg az első pesti zsidó iskola és kevéssel rá az első zsidó kórház, külön férfi és női osztályokkal. S hogy minden testi, lelki komfort megtalálható legyen egyazon házban, a század közepén még fürdő is nyílt benne.

A hangos vásárok és a csendes kávéház

El lehet képzelni, hogy ha ennyi kereskedelmi géniusszal megáldott egyén összetalálkozik, ugy az üzletkötés nem csekély hangenergia-pazarlás közben fog végbemenni. A „sidó piartz” délbelenyuló reggeli vásárai, amelyen ó és új áru cserélt pillanatok alatt gazdát, elnevezést és rendeltetést, olyan kábitó zsvajjal jártak, hogy végül a ház tulajdonosa, aki egy darabig maga is ott lakott, a város magisztrátusához fordult, hogy tenének valamit a tulhangos üzleti tevékenység megzabolázására. A naiv előljáróság azt hitte, hogy ha kiállit egy borizü baritonnal és tekintélyes pocakkal rendelkező városi hajdut, egyszeriben el fog állni a hangjuk a leendő milliomosoknak. Ebben aztán alaposan tévedtek, mert a lárma csak hatványozódott azáltal, hogy a kereskedők most már nemcsak egymást, hanem a hatóság képviselőjét is tul akarták rikoltozni, minek következtetésékképpen beszüntették az egész piacot mindenestül.

Am ne higyük, hogy az Orczy-ház és környéke ezzel megszűnt az üzleti életben szerepet játszani. Egyik legrégebb pesti kávéház is ott talált tanyát földszintjén a a füsttől megbarnított boltozatok alatt a vatta sűrűségű pipa- és szivarfüstben megalakult a nem hivatalos középeurópai nyersbőr-börze. Megszakítás nélkül folyt az adok-veszek reggeltől estig, sőt a késő éjszakában is, miatt kinn a világban Ferdinánd császár lemondott, Pest-Budán különböző hadseregek vonultak át, királykoronázás volt, a lovasutat felváltotta a villamos, háboru volt, országronulás, infláció és világválság: a mahagoniszinüre pácolt asztalok között nemzedékek nem vettek erről más formában tudomást, minthogy egyszer jó üzletmenet volt, máskor kevésbé jó, néha meg éppen krach, — ilyenkor egynéhány partner eltűnt a Dunában vagy a Markó-utcában, — s az üzlet folyt tovább.

Az első nemzetközi pesti író az Orczy-házban

Ennek a fantasztikus méhkasszerű pesti háznak valami balkéz felőli kapcsolata még a magyar irodalommal is akadt. Lakott itt a mult század elején egy Bernstein nevű család, kiknek büszkesége a fluk volt. Ez az a bizonyos Hugó Károly, a „Báró és bankár” című darab szerzője. Polgári foglalkozására nézve orvos, egyébként egy kétségtelenül tehetséges, de exaltált ember. Három nyelven — magyarul, németül és franciául — egyformán jól irt, cserébe viszont meg volt győződve arról, hogy ő a század legnagyobb lángelméje. S meggyőződéséből nem csinált titkot. Mikor a harmincas években Varsóban kitört a lengyelek szabadságharca, ő is soraikba állt s megtörtént az a valószínűtlen eset, hogy az oroszok elfogták, de az obligát kötélt helyett a Szt. Anna-rendet akasztották a nyakába. Ugyanis kitört a kolera a hóditók seregében s a fogoly orvos kitűnő szolgálatokat tett gyógyítással és ápolással.

Igy tükröződött a már emlékké vált furesa házban egy egész történelmi fejlődés minden ferdesége és exotikuma. A kültelken épült és a maga korában szédítően modernnek ható palotából másfél évszázad alatt a belterületet elcsufító, csákányra háromszor is megérett ócskaság lett. Merjük-e remélni, hogy a helyén támadó új városrész boldogabb és egészségesebb fejlődésnek lesz tanuja?